

دچار ناتوانی و فقر باشد و مسکن نداشته باشد. اگر ما سیاست‌های سالمندی فعال را اتخاذ و از حالا شروع کنیم، می‌توانیم سالمندی سالم داشته باشیم. آثانی که الان در سن ۳۰ تا ۴۰ سالگی هستیم، باید سالم باشند، بهداشت کافی داشته باشند و از آلودگی زیست‌محیطی دور باشند، تأمین اجتماعی داشته باشند تا در دوره سالمندی رفاه داشته باشند و روی پای خودشان بایستند. ما اگر نگران سالمندی هستیم، یکی از سیاست‌ها افزایش باروری است، ولی در عین حال دو سیاست‌گذاری دیگر وجود دارد که مغفول مانده است، یکی سیاست‌گذاری در مورد استفاده از پنجره جمعیتی و دوم سیاست‌گذاری‌هایی برای رسیدن به سالمندی فعال و سالم.

●●● همان‌طور که گفتید سیاستی که بیشتر در ایران درباره آن صحبت می‌شود، همین افزایش فرزندآوری است، کشورهای مختلف هر کدام سیاست‌هایی را برای فرزندآوری و جلوگیری از سالخوردگی جمعیت در پیش می‌گیرند، بعضی‌ها با مرخصی‌های بارداری و زایمان، سیاست‌های مالی و یارانه به خانواده‌های دارای فرزند یا تسهیلاتی برای اشتغال زنان. فکر می‌کنید کدام یک از این سیاست‌ها در جامعه ما کارایی دارد؟

اوایل سال‌های دهه ۹۰ مطالعات زیادی برای تدوین سند جمعیت و تعالی خانواده داشتیم که ۸-۷ سال است در مجلس گیر کرده است. آنجا ما تمام سیاست‌های کشورهای توسعه‌یافته را خواندیم و تعدیل کردیم که به ۱۲۰ ماده تبدیل شد و در کمیسیون تلفیق به ۷۰ ماده، اما هیچ‌کدام از آنها به مرحله اجرا نرسید. اگر هم تصویب شود، دولت می‌گوید بار مالی دارد. مسأله این است که کشورهای دیگر بودجه‌هایی را برای این کار می‌گذارند. در عین حال اگر هر سیاستی را هم از کشور دیگری الگوبرداری کنیم، در کشور ما لزوماً جواب نمی‌دهد. مثلاً وقتی می‌گویند مرخصی زایمان را از ۶ ماه به ۹ ماه افزایش دهیم، در بسیاری از کشورها اثربخشی خوبی خواهد داشت، اما با در نظر گرفتن اینکه بخش زیادی از نیروی کار ما در بخش خصوصی کار می‌کنند، کارفرماها زیر بار نمی‌روند و می‌گویند برایمان بار مالی دارد. تأمین اجتماعی هم زیر بار نمی‌رود. نکته بعدی این است که فقط ۱۵ درصد جمعیت ما زنان شاغل هستند و آن ۸۵ درصد دیگر که شاغل نیستند و فرزند نمی‌دارند، چه سیاستی باید در موردشان انجام شود؟ در نتیجه سیاست‌های ما باید چندجانبه باشد و بسته به گروه‌های اجتماعی و اقتصادی، سیاست‌های مختلفی را اتخاذ کنیم. بله، من معتقدم که یکی از راه‌های تعدیل ساختاری جمعیت و جلوگیری از کاهش رشد جمعیت سیاست‌گذاری برای افزایش باروری است، اما در چند جنبه. اول اینکه سیاست‌هایمان را ببریم به سمت کسانی که اصلاً بچه ندارند یا سعی کنیم خانواده‌های یک بچه را به دو بچه تبدیل کنیم یا روی ناباروری کار کنیم. رویکردها باید جامع باشند. بارها گفته‌ام با وام ازدواج، ازدواج انجام نمی‌شود، چون بیشتر تحصیلکرده‌های ما دیر ازدواج می‌کنند و آنها هم وام‌مانده و وام‌نیستند، بلکه تفکرشان این است که خودسازی داشته باشند.

●●● اشاره به تفکر کردید، به نظر می‌رسد در طبقات تحصیلکرده تعداد کم بچه ارزش محسوب می‌شود.

بله. بحث‌های فرهنگی با بخش‌نامه و دیکته کردن جواب نمی‌دهد. ما برای حل این موضوع باید روی گروه‌های مرجع کار کنیم، این یک موضوع پیچیده اجتماعی و فرهنگی است. اساساً در جامعه ما دوران گذار دارد طولانی طی می‌شود. پایبندی عده‌ای به سنت بالاست و عده دیگری می‌خواهند به سمت زندگی مدرن بروند و افراد برای اینکه از آن شکل سنتی خودشان را خارج کنند، سعی می‌کنند ارتقای اجتماعی داشته باشند. اولویت افراد در گذشته ازدواج بود، الان اولویت عموم خانواده‌ها و افراد این است که اول تحصیل کنند، فوق‌لیسانس و دکترا بگیرند، شغل بهتری پیدا کنند و ازدواج اولویت‌های بعدی‌شان است. این نتیجه تحرک اجتماعی است، به چنین جوامعی، جوامع باز گفته می‌شود. در جامعه کاستی، آن گروه طبقه پایین بالاترین باروری را دارند، چون می‌دانند که طبقه اجتماعی‌شان را نمی‌توانند تغییر دهند.

●●● شما به ارتباط اشتغال زنان با باروری اشاره کردید، آیا پژوهشی هست که بگوید تسهیل اشتغال زنان و حمایت‌های اجتماعی از زنان شاغل می‌تواند باعث تمایل بیشتر به فرزندآوری شود؟

طرح مسأله کاهش باروری را من در سمنیاری که سال ۸۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام برگزار می‌کرد، رایج کردم و این نکته را هم گفتم. الان دوره‌ای نیست که بگویید چون اشتغال باعث کاهش باروری می‌شود، پس از اشتغال زنان جلوگیری کنیم. ما باید برای زنان امنیت شغلی ایجاد کنیم. حتی زمانی که کار نمی‌کنند، دغدغه فکری‌شان این است که بچه کمتری داشته باشند، شاید بتوانند بعداً بروند سرکار. پس حتماً باید فضاهای کاری را برای زنان ایجاد کنیم. خیلی وقت‌ها می‌توانیم تسهیلاتی برای کار زنان در خانه ایجاد کنیم. مثل اتفاقی که در شبکه‌های اجتماعی می‌افتد و زنان تولیدات‌شان را می‌فروشند، اما دولت باید از آنان حمایت کند.

●●● این اشتغالی که درباره‌اش صحبت می‌کنید، به شکل اشتغال غیررسمی وجود دارد و زن‌ها سهم بالایی در بازار کار غیررسمی دارند. اما بازار کار غیررسمی آن حمایت‌های اجتماعی دولت‌ها را دریافت نمی‌کند.

این نکته مهمی است و من هم قبلاً به آن اشاره کرده‌ام. حتماً اولین اولویت و رسالت کشور باید تبدیل مشاغل غیررسمی چه در مورد زنان و مردان به مشاغل رسمی باشد و راه‌شن این است که بیمه‌های تأمین اجتماعی همگانی شوند. این موضوع در افزایش باروری تأثیر خواهد داشت.

●●● شما ابتدای صحبت‌هایتان اشاره کردید که رشد جمعیت باید با منابع و امکانات زیربنایی تناسب داشته باشد. الان با توجه به امکانات زیربنایی، محیط‌زیستی و شرایط اقتصادی ایران تشویق به فرزندآوری اتفاق مثبتی است؟

مسأله افزایش جمعیت ما نیست، ما می‌خواهیم از کاهش رشد جمعیت جلوگیری کنیم. زیربنای کشور ما این پتانسیل را دارد که بتواند جمعیت کنونی را تأمین کند. ولی تنگناها و سوءمدیریت‌هایی در اقتصاد، مدیریت تأمین آب و توزیع کالا داریم که باعث می‌شود دچار مشکل شویم، نه الزاماً رشد جمعیتی. من معتقدم باید سیاست‌های جمعیتی همواره در کشور اجرا شود و بنابر موقعیت‌های مختلف سیاست‌های مقطعی خاص را اجرا کنیم. در حال حاضر سه سیاست می‌توانم پیشنهاد کنم. اول افزایش باروری، دوم استفاده از پنجره جمعیتی و سوم سیاست‌هایی برای سالمندی سالم. ولی بحث اساسی این است که این سیاست‌ها اگر به صورت اغراق‌شده و تشویق‌اندازنده باشد، جواب نمی‌دهد. دقیقاً باید کار کارشناسی شود. باید جوانب مثبت و منفی ماجرا گفته شود، وقتی فقط جوانب منفی سیاست‌های جمعیتی گفته شود، عده‌ای خوش‌شان می‌آید و عده‌ای خوش‌شان نمی‌آید و پیروی نمی‌کنند. در حال حاضر رشد جمعیت ما با رشد اقتصادی‌مان تناسب ندارد که آن را به تحریم‌ها مربوط می‌دانند. ولی من معتقدم جامعه ما بحث تولید را مغفول گذاشته است. ما اگر جمعیت‌مان ۶۰ میلیون هم بشود، باز هم این مشکلات را داریم. قطعاً جمعیت بیشتر، مشکلاتش بیشتر است، ولی حل‌شدن مشکلات منوط به این نیست که جمعیت را کم کنیم و برای حل‌شدن آن حتماً باید سیاست‌های زیربنایی داشته باشیم. □

امیر جدیدی □

گفت‌وگو با شهلا کاظمی‌پور، جمعیت‌شناس درباره کاهش باروری در ایران و سوق پیدا کردن جمعیت به سمت سالمندی

سیاست‌های اغراق‌شده جوابگو نیست

حالا امروز باید برای داشتن سالمندی سالم برنامه‌ریزی کنیم

[شادی خوشکار] زمانی که در دهه ۶۰ ایران رشد جمعیت بالای ۳،۵ تا تجربه کرد، لزوم سیاست‌های کنترل جمعیت جدی گرفته شد. کشور در مدت کوتاهی با کاهش میزان تولد روبه‌رو شد تا امروز که گفته می‌شود میزان رشد جمعیت به زیر یک رسیده و بسیاری از مسئولان و کارشناسان را نگران کرده است. نگرانی‌ها از تبعاتی است که پیرشدن جمعیت به دنبال خواهد داشت. کاهش نیروی کار، افزایش هزینه‌های سلامت و مشکلات صندوق‌های بیمه‌ای مهم‌ترین تبعات پیرشدن جمعیت است. اما آیا باید برای کاهش میزان رشد جمعیت نگران بود؟ برخی از کارشناسان و جمعیت‌شناسان می‌گویند مهم‌تر از نگرانی برای کاهش میزان رشد جمعیت، باید سیاست‌هایی در پیش گرفته شود که کشور با توجه به امکانات و منابع، جمعیت متناسبی داشته باشد و برای آینده‌ای که در آن ۲۵ درصد جمعیت سالمند خواهند شد، برنامه‌ریزی کند. شهلا کاظمی‌پور، جمعیت‌شناس و استاد دانشگاه که سال‌ها در مورد سیاست‌های جمعیتی کار و پژوهش کرده است، می‌گوید سیاست‌های جمعیتی همواره باید در کشور اجرا شود. اما نگرانی درباره کاهش رشد جمعیت نباید به صورت اغراق‌شده و با تشویق‌اندازنده صورت بگیرد. او بر این نظر است که این برنامه‌ها باید جنبه‌های مختلفی داشته باشد، به این صورت که برای هر گروه از مردم سیاست متفاوتی در پیش گرفته شود. به عقیده او سیاست‌های تشویق به فرزندآوری نیاز به کار کارشناسی دارد. کاظمی‌پور تبدیل اشتغال غیررسمی به اشتغال رسمی و تسهیل اشتغال زنان با حمایت‌های اجتماعی را بر رشد میزان جمعیت تأثیرگذار می‌داند.

●●● درباره تبعات کاهش فرزندآوری و پیرشدن جمعیت بسیار گفته شده است و بسیاری آن را نتیجه سیاست‌های تنظیم جمعیت در گذشته می‌دانند. شما درباره این سیاست‌ها چه نظری دارید و کاهش باروری را نتیجه چه عواملی می‌دانید؟

نمی‌توانیم به‌طورکلی به رشد جمعیت بار منفی یا مثبت بدهیم، باید آن را در ارتباط با زیربناها و امکانات جامعه بسنجیم. زمانی که رشد اقتصادی کمتر از رشد جمعیت باشد، به این پدیده رشد بی‌رویه جمعیت گفته می‌شود. در دهه ۶۰ چنین استنباط می‌شد که رشد جمعیت زیاد است، امکانات کم و با وجود رشد اقتصادی پایین است، در نتیجه سیاست‌های کنترل موالید اتخاذ شد. بسیاری از افراد امروز همه‌کاسه‌کوزه‌ها را سر تنظیم خانواده در آن دوران می‌شکنند که باعث شد باروری در ایران کم شود و رشد جمعیت الان به زیر یک برسد. من به‌عنوان کسی که سال‌هاست در حوزه جمعیت و توسعه کار می‌کنم، معتقدم سیاست‌های کنترل موالید در ایران شاید ۳۰ درصد در کاهش میزان رشد جمعیت مؤثر بوده است. ۷۰ درصد باقی‌مانده به اجرای برنامه‌های توسعه مربوط است که در جامعه ما جواب داد و باعث کاهش رشد جمعیت شد. کشورهای دیگر مثل ژاپن، سنگاپور، کره، انگلیس، آلمان و فرانسه هم همین مسیر را طی کرده‌اند و آنها هم الان جمعیت سالخورده دارند.

بنابراین شاخص‌های توسعه مثل بالارفتن سطح سواد، شهرنشینی و رفاه در هر کشوری که اعمال می‌شود، عملاً خانواده‌ها را کمیت می‌روند به سمت کیفیت و تعداد فرزندشان را کم می‌کنند. وقتی به ۵۰ سال قبل هم نگاه می‌کنید، می‌بینید افرادی که تحصیل کرده بودند، دیرتر ازدواج می‌کردند و دیرتر بچه‌دار می‌شدند. در اوایل انقلاب ۴۷ درصد جمعیت ما باسواد بود، در حالی که الان بالای ۹۰ درصد باسواد هستند. الان هم مردان و هم زنان تحصیلات عالی دارند و چون تحصیلات عالی یکی از عواملی است که باروری را کم می‌کند، در ایران هم میزان باروری کم شده است. اینکه بگوییم عده‌ای آمده‌اند، توطئه کرده‌اند و باروری را کم کرده‌اند، اشتباه است. همان سیاست‌های تنظیم خانواده را چه کسانی دنبال می‌کردند؟ فرض کنید در تمام داروخانه‌ها وسایل پیشگیری بگذارند، اگر کسی نرود بخرد، اتفاقی نمی‌افتد. قبلاً هم وسایل پیشگیری توزیع می‌شد، فقط در روستاها به‌طور رایگان داده می‌شد. پس کاهش باروری در ایران و سوق پیدا کردن جمعیت ما به سمت سالمندی یک پدیده همه‌گیر جهانی است، منحصر به ایران نیست که بگوییم کسی کوتاهی کرده است یا مردم همکاری نکرده‌اند و فریاد وامصیبتا سر بدهیم که داریم نابود می‌شویم. این یک تیغ دولبه است. از یک طرف توسعه باعث کاهش باروری می‌شود و از طرف دیگر شما به علت افزایش باروری نمی‌توانید توسعه را کم کنید. یک مثال دیگر مرگ‌ومیر اطفال است. در هر کشوری که مرگ‌ومیر اطفال کم شده، باروری پایین آمده است. در کشور ما اوایل انقلاب مرگ‌ومیر عمومی ۱۲ در ۱۰۰۰ و مرگ‌ومیر اطفال ما در سال ۵۵، ۱۰۰ در ۱۰۰۰ بود، الان مرگ‌ومیر اطفال ما رسیده به ۱۵ در ۱۰۰۰ و مسئولان به این افتخار می‌کنند. این خودش یکی از عوامل کاهش باروری است. در سطح کارشناسی اگر

اوایل سال‌های دهه ۹۰ مطالعات زیادی برای تدوین سند جمعیت و تعالی خانواده داشتیم که ۸-۷ سال است در مجلس گیر کرده است. آنجا ما تمام سیاست‌های کشورهای توسعه‌یافته را خواندیم و تعدیل کردیم که به ۱۲۰ ماده تبدیل شد و در کمیسیون تلفیق به ۷۰ ماده، اما هیچ‌کدام از آنها به مرحله اجرا نرسید. اگر هم تصویب شود، دولت می‌گوید بار مالی دارد

